

Brocki, Zygmunt

"Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej", Zbigniew Machaliński, Gdańsk 1969 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 15/3, 624-627

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

niepokoje o społeczne koszty industrializacji, która zrodziła kryzys kultury, niezdrową społecznie koncepcję i praktykę urbanistyczną oraz względny regres wsi. W rozważaniach zaś nad trzecim przyspieszeniem zainteresowania autora przesuwają się w kierunku analizy społecznych hamulców i przeszkód, utrudniających Polsce dotrzymanie kroku światowemu postępowi technicznemu i gospodarczemu. Autor bowiem jest przekonany, że wejście w nowe przyspieszenie będzie wymagało dużo więcej wysiłków niż dotychczasowe, towarzyszące industrializacji. Główna trudność natury społecznej tkwi w tym, że wysiłek industrializacyjny postawił po sobie dwa zjawiska o charakterze konserwatywnym: „reakcja zmęczenia” zbiega się z zalewem kultury społecznej przez żywioł drobnomieszczański „o chłopskim rdzeniu kulturowym”.

Jest to mądra, kompetentna, społecznie odpowiedzialna i wielkoduszna publicystyka. Cechy te, a zwłaszcza wielkoduszność autora w jego spokojnej i rzeczowej krytyce społecznej, powinny ułatwić dotarcie książki do tej części społeczeństwa polskiego, od której przyszłość kraju zależy najbardziej. Ale także dla historyków nauki i techniki rozważania Wielowieyskiego okazać się mogą pożyteczne. Jest to bowiem lektura kształcąca wyobraźnię społeczną uczonego, narażonego na specjalizację i jej zły skutek — wąski, profesjonalny punkt widzenia. Autor wypowiada oczywiście wiele sądów w samym założeniu dyskusyjnych, prawie zawsze jednak stara się zdać sprawę z tego, na jakiej podstawie poglądy te opiera.

Ubiegły rok przyniósł literaturze polskiej jeszcze jedną książkę o podobnej tematyce. Jest to książka Edwarda Lipińskiego *Karol Marks i zagadnienia współczesności*. Porównanie treści obu tych publikacji jest pouczające. Oto obszerne wypowiedzi dwóch tak odmiennych autorów, przyznających się do zasadniczo różnych światopoglądów społecznych — Lipiński szuka inspiracji u autora *Kapitału*, Wielowieyski zaś manifestuje światopogląd chrześcijański. Ale widocznie sama natura współczesnej kwestii społecznej sprawia, że „niepokoje” obu autorów okazują się podobne, a często nawet identyczne.

Tadeusz Kowalik

Zbigniew Machaliński, *Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej*. Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1969, ss. 271, ilustr.

Wymieniona książka przedstawia czasopiśmiennictwo o tematyce morskiej, dzieląc je na grupy nazwane przez autora tak: czasopiśmiennictwo fachowe (zawodowe), czasopiśmiennictwo naukowe, czasopiśmiennictwo popularne.

W grupie pierwszej omówione są m. in. „Wiadomości Stowarzyszenia Techników Okrętowych Polskich” — czasopismo wydawane w Gdyni od grudnia 1936 r., od nru 5 przemianowane na „Morskie Wiadomości Techniczne”. W przypisie na s. 51 kilka słów poświęcił autor Stowarzyszeniu Techników Okrętowych Polskich, nie wyzyskał przy tym informacji: M. Rakowski, *Polskie stowarzyszenia okrętowców w okresie międzywojennym*, „Materiały z Zakresu Historii Techniki, Gospodarki i Terminologii Morskiej”, 1956 nr 1, ss. 10—13.

Drugim czasopiśmie technicznym był miesięcznik „Praca na Morzu”, wydawany w Gdyni od stycznia 1939 r. (choć książka Machalińskiego dotyczy tylko okresu międzywojennego, warto było jednak zaznaczyć, że „Praca na Morzu” kontynuowana była w czasie wojny w Anglii). Autor książki czasopismo to niesłusznie określa jako „czasopismo nautyczne”; tematyką równorzędną z problematyką nautyczną (prezentowaną w *Dziale pokładowym*) była prezentowana w *Dziale technicznym* tematyka okrętownictwa (projektowanie i budowa okrętu), budowy mechanizmów okrętowych i ich eksploatacji oraz techniczne zagadnienia radio- i elektrotechniki okrętowej.

Fragment książki omawiający te dwa czasopisma (w sumie ss. 51—58), był drukowany wcześniej, dokładnie w tej samej wersji (pomijając różnice w błędach, o których zaraz niżej), w „Gdańskich Zeszytach Humanistycznych. Seria Pomoroznawcza”, R. 11: 1968 nr 17, stanowiąc tam fragment (zatytułowany: *Czasopisma poświęcone zagadnieniom inżynierjno-portowym oraz nautycznym*, ss. 50—55) artykułu *Czasopisma poświęcone zagadnieniom gospodarki morskiej w Polsce w latach 1919—1939*. Zwraca uwagę niechlujstwo (trudno to nazwać inaczej) w cytowaniu nazwisk autorów „Pracy na Morzu”. Nazwisko zasłużonego marynarza i technika morskiego, inż. Antoniego Garnuszewskiego, zarówno w artykule jak i w książce przekreślone jest na Graduszewski; nazwisko znanego germanisty Ludwika Zabrockiego (dzisiaj profesora UAM) — na Zaborowski w książce oraz Zabrowski i Zaborowski w artykule (poprawne formy: Garnuszewski, Zabrocki w obu publikacjach wogóle nie występują!); nazwisko Staniak przekreślono w książce na Stanik; W. Karpowicz w artykule występuje jako Kasprowicz i jako Korpowicz, poprawna forma jest dopiero w książce; itd. (w obu wydawnictwach erraty brak).

Rozdział II książki Machalińskiego przedstawiać ma „morskie czasopisma naukowe”, do których autor zalicza m. in. „Biuletyn Biura Propagandy i Informacji Morskich i Muzeum Morskiego Stanisława hr. Ledóchowskiego” (ss. 80—81). Prywatne muzeum Ledóchowskiego mieściło się w Warszawie przy ul. Przemysłowej, a nie — Przemysławskiej, jak czytamy na s. 81 i 238). Jest to bijące w oczy gruntowne nieporozumienie. Omawiana książka jest dysertacją doktorską. Ciekawe jest, że jej autor nie zdaje sobie sprawy, jakim rygorom powinno odpowiadać czasopismo, aby je można było zaliczyć do naukowych. Tak samo nieporozumieniem jest zaliczenie do „czasopism naukowych” roczników statystycznych, jak np. wydawanego przez Komisariat Rządu w Gdyni „Rocznika Statystycznego Gdyni” (przy okazji: wbrew temu, co twierdzi autor na s. 64, wydawnictwo to nie było całkowicie poświęcone zagadnieniom morskim) czy wydanego przez Ligę Morską i Kolonialną jednego tomu „Rocznika Morskiego i Kolonialnego”. Omawiając „Rocznik Statystyczny Gdyni” Z. Machaliński nie cytuje napisanego przez redaktora tego wydawnictwa, B. Polkowskiego, artykułu *Roczniki statystyczne Gdyni (1933—1938)*, „Materiały z Zakresu Historii Techniki, Gospodarki i Terminologii Morskiej”, 1957 nr 4—5, ss. 19—21.

W podrzdziale *Próba naukowego ujęcia zagadnień ekonomiki morskiej*¹ (ss. 82—85) autor zajmuje się „Uprawą Morza”, czasopismem wydawanym w Gdyni w latach 1938—1939, „które oscyloowało w pewnym stopniu w kierunku² naukowego przedstawienia problemów związanych z ekonomiką morską”, jak pisze autor na wstępie tego podrzdziału (s. 82). W jego podsumowaniu jednak już o naukowości „Uprawy Morza” nie ma mowy; autor pisze tu (używając dziwacznych sformułowań): „Biorąc pod uwagę profil kwartalnika «Uprawa Morza» można stwierdzić, iż zawierał on głównie materiał informacyjny z dziedziny gospodarki morskiej, i to [?] w sensie informacji aktualnej zjawisk i procesów oraz w sensie informacji perspektywiczno-rozwojowej [...]” (s. 85). Omawiając to czasopismo i przedstawiając jego wydawcę autor nie cytuje artykułu: B. Polkowski, *Morskie Kolegium Ekonomiczne w Gdyni i jego kwartalnik „Uprawa Morza”*, „Materiały z Zakresu Historii Techniki, Gospodarki i Terminologii Morskiej”, 1956 nr 12, ss. 295—301, i „Szczecin”, 1959 nr 4—5, ss. 181—186.

Przystępując do omówienia naukowego kwartalnika Instytutu Bałtyckiego „Baltic Countries” (następnie „Baltic and Scandinavian Countries”) autor pisze: „Ogólną charakterystykę tego pisma dał T. Cieślak w artykule *Czasopismo «Baltic Coun-*

¹ Ekonomia jest dyscypliną naukową, tytuł powinien więc brzmieć: „Próba naukowego ujęcia zagadnień gospodarki morskiej”

² Oscylowanie to ruch dwustronny (między czymś a czymś), nie można więc powiedzieć, że coś „oscyloowało w kierunku”.

tries» (1935—1939) zamieszczonym w «Roczniku Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego» [...] (s. 67, przyp. 10; jest to jedyny wypadek powołania się przez autora na literaturę z zakresu tematyki jego książki!). Ponieważ autor zaznacza, że T. Cieślak dał charakterystykę ogólną „Baltic Countries”, należałoby się spodziewać, że Z. Machaliński da charakterystykę szczegółową. Tymczasem nie wyszedł on poza ten artykuł (liczy on 7 stron, gdy omówienie Machalińskiego — 2,5 strony). Nie podał nawet podtytułu czasopisma, choć przecież jest to ważny element opisu pisma. „Baltic [and Scandinavian] Countries” miało następujące działy: artykułowy (bez tytułu), recenzyjny (*Reviews*) i kronikarski (*Chronicle*), ten ostatni z podziałami: *New Publications* (ogólne informacje o nowo powstałych czasopismach), *Survey of Periodicals* (streszczenia artykułów z czasopism), *Society Reports* (informacje z życia towarzystw i instytutów naukowych) i *Conferences in the Baltic Region*. Niektóre artykuły zaopatrywane były w suplementy stanowiące wykazy literatury z zakresu tematu danego artykułu (np. w tomie IV, 1938 r., z 51 artykułów suplementy takie miało 8 artykułów). Dodatki te gromadzono w jednym miejscu (maniera redakcyjna, na którą warto zwrócić uwagę!), mianowicie w dziale zatytułowanym *Bibliographies* (umieszczonym po dziale recenzji). Z. Machaliński wszystko to skwitował następującym zdaniem: w czasopiśmie tym „materiały miały głównie formę artykułów, recenzji i omówień bibliograficznych” (s. 69).

Cytowany artykuł T. Cieślaka przedstawiliśmy w nrze 4/1969 „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, ss. 754. T. Cieślak zaznaczył w tym artykule, że Instytut Bałtycki oprócz kwartalnika „Baltic [and Scandinavian] Countries” wydawał drugi kwartalnik. W naszym omówieniu podaliśmy, że idzie tu o kwartalnik „Jantar” i zwróciliśmy uwagę, że autor powinien zaznaczyć tematyczne i formalne więzy łączące te czasopisma. Z. Machaliński w swej książce pisze wprawdzie, że „Jantar” był „pismem o profilu bardzo podobnym do «Baltic Countries»” (s. 69), ale o innych bardzo istotnych filiacjach (zob. o nich w naszym cytowanym wyżej omówieniu artykułu Cieślaka) nie wspomina ani słowem. Czyżby dlatego, że wzmianki na ten temat nie ma w artykule Cieślaka?

Jeśli idzie o „Jantara”, to i w tym wypadku Z. Machaliński nie podaje podtytułu pisma. Na s. 71 pisze, że publikowane tam recenzje dotyczyły „zarówno opracowań samodzielnych, jak i czasopism”. Idzie tu oczywiście o coś innego niż napisał autor: o recenzje wydawnictw samoistnych, publikacji samoistnych wydawniczo, i publikacji w czasopismach (a więc niesamoistnych wydawniczo). A przy tym: drukowanie w czasopismach naukowych recenzji i takich publikacji jest praktyką tak zwyczajną, że nie warto było o niej specjalnie pisać. Tym bardziej gdy się pominęło wiele elementów ważnych dla charakterystyki pisma.

Na s. 88 Z. Machaliński pisze, że od 1932 r. zaczęło się ukazywać „pismo rybackie noszące tytuł «Prace Stacji Morskiej w Helu» (podtytuł: «Travaux de la Station Maritime de Hel») [...]. Periodyk ten był ewenementem w polskim czasopiśmiennictwie poświęconym rybołówstwu morskemu, gdyż nie zamieszczał w ogóle prac oryginalnych, a [rusycyzm! powinno być: lecz] jedynie odbitki z innych czasopism naukowych polskich i obcych”. W rzeczywistości było to pismo biologiczne, z zakresu biologii morza, określenie „pismo rybackie” jest więc tutaj niewłaściwe. Nadto, autor zajmujący się problematyką rydawniczą powinien znać terminologię tej dziedziny, a więc wiedzieć, że „Travaux [...]” to nie jest „podtytuł”, lecz — tytuł równorzędny w języku obcym, inaczej: drugi tytuł, a zamieszczone w tym czasopiśmie publikacje są przedrukami i tłumaczeniami artykułów, a nie ich „odbitkami” (por. też wyżej naszą uwagę o określeniu autora: „opracowania samodzielne”).

Następnie autor pisze o „Biuletynie Stacji Morskiej w Helu” i dopiero tutaj daje informacje o tej Stacji: „[...] założona w 1932 roku w wyniku połączenia [...] zlikwidowanych [...] przez Ministerstwo Rolnictwa w 1931 roku pracowni naukowych

zajmujących się badaniami morskimi, mianowicie: Działu Ekonomii i Organizacji Rybactwa w Bydgoszczy oraz Morskiego Laboratorium Rybackiego w Helu” (s. 88, przyp. 59). Autor nie podał nazwy instytucji naukowej mającej wymieniony Dział, a zresztą cała cytowana informacja jest błędna; por. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, R. 13: 1968 nr 4, s. 838, gdzie podana jest też odpowiednia literatura informująca o organizacji naszych międzywojennych badawczych placówek biologicznomorskich. Skoro autor książki o historii czasopism morskich włączył do niej też informacje o instytucjach naukowych (zresztą słusznie, bo były one wydawcami), powinien się zapoznać również z literaturą dotyczącą ich historii.

Na ss. 85—87 Z. Machaliński pisze o „Archiwum Rybactwa Polskiego” i jego kontynuacji — „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”, w których problematyka morska (rybołówstwa morskiego) „zajmuje poczesne miejsce, jednak nie we wszystkich numerach jest dominująca”, jak zaznacza autor już na wstępie rozdziału *Morskie czasopisma naukowe* (s. 63).

Tak samo było z „Rocznikiem Gdańskim”, organem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku: ukazało się w nim nieco publikacji dotyczących morza, artykułów historycznomorskich (Z. Machaliński pisze, że problematyka morska zajmowała tu „sporo miejsca”, co jednak nie zupełnie odpowiada prawdzie), ale — jak stwierdza autor — artykuły tego periodyku „dotyczyły przede wszystkim historii i kultury Gdańska oraz Pomorza Gdańskiego” (s. 64). Tymczasem omówienie „Rocznika Gdańskiego” wypełnia w książce cały podrozdział *Początki morskiego czasopiśmiennictwa naukowego* (ss. 64—66). Takie ujęcie sugeruje, że „Rocznik Gdański” jest czasopismem, od którego się zaczyna historia grupy czasopism określonych jako „morskie czasopisma naukowe”.

W założeniu autora omawianej książki jest ona „rodzajem monografii historyczno-bibliograficznej, z jednoczesnym nakreśleniem profilu poszczególnych czasopism i ich ogólnych linii rozwojowych” (s. 6). Nasze omówienie nie objęło całej tej książki (najwięcej miejsca poświęcił w niej autor morskim czasopismom popularnym: ss. 100—213), nie możemy więc dać ogólnej jej oceny. Z tego, co przedstawiliśmy tutaj wynika, że jej fragmenty dotyczące historii czasopism technicznych i naukowych nie są opracowane starannie.

Zygmunt Brocki

Krystyna Kowalczyk, Agnieszka Paszkowska pod kierunkiem Juliana Wójcika: *Bibliografia zawartości „Życia Nauki” 1946—1952*. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1969 ss. X. 65. Biblioteka PAN w Warszawie.

Stefania Skwirowska, *„Życie Szkoły Wyższej”. Bibliografia zawartości (1953—1967)*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969 ss. 174, 1 nlb, err. k. 1. Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego. Międzyuczelniany Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym.

W końcu 1969 r. ukazały się trzy nowe opracowania zawartości czasopism „Życia Nauki”, „Życia Szkół Wyższych” i „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”. Dzięki opracowaniu w ostatnich latach przez Jerzego Różewicza „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, przez F. Jałbrzykowską „Nauki Polskiej” 1918—1947 ostatnich pięciu tomów oraz przez H. Michałowiczową i Cz. Gutrego „Roczników Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” 1802—1830, mamy już większość czasopism naukowych opracowanych. Oczekuje pilnie krąg zainteresowanych naukowców na bibliografię „Nauki Polskiej” wydawanej od 1953 r.